

Dr hab. Alina Maciejewska, prof. uczelni
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny
w Siedlcach

Ocena rozprawy doktorskiej

mgr Jakuba Soleckiego

pt.: *Błędy w zapisie fonemów samogłoskowych polskich i angielskich*
popelniane przez uczniów klas trzecich wybranych gimnazjów Trójmiasta

Praca, którą mam przyjemność opiniować, wpisuje się w obszar badań z zakresu językoznawstwa – szczególnie fonetyki, fonologii, ale również psychologii, pedagogiki, oraz subdyscyplin m.in. językoznawstwa stosowanego, glottodydaktyki, także logopedii. Magister Jakub Solecki przygotował rozprawę, której przedmiotem badań są różnice w zapisywaniu samogłosek polskich i angielskich przez uczniów trzecich klas gimnazjalnych. W badaniach uwzględnił błędy, które uwarunkowane są naruszeniem relacji fonem – grafem, a nie wynikają z rejestrowania sposobów wymawiania głosek przez uczniów, choć na początku rozdziału poświęconego metodologii własnych badań Autor pisze: *Przedmiotem niniejszej pracy jest analiza błędów ortograficznych uwarunkowanych wymową samogłosek polskich i angielskich (...)* (s. 210). W dalszej części objaśnia, że nie zajmuje się badaniem, jak w tekstach odwzorowane są sposoby wymawiania samogłosek przez uczniów. Formułując cel pracy, stwierdza, że ocenia błędy w zapisie fonemów samogłoskowych języka polskiego i angielskiego, które łamią zasady odpowiedniości między fonemem i grafem (s. 210). Wydaje się, że w tych sformułowaniach dokonany został skrót myślowy, który dopiero na podstawie treści następnych rozdziałów pozwala ustalić, jak ujmowana jest relacja głoska – grafem, fonem – grafem i głoska – fonem – grafem w analizie materiału. Dla językoznawcy – fonetyka, fonologa – relacje te (szczególnie w wymiarze teoretycznym) są dość jednoznaczne, natomiast z perspektywy pedagoga, glottodydaktyka warto może byłoby w tej części pracy precyzyjnie je ustalić. Tym bardziej wydaje się to zasadne, że znaczna część pracy jest poświęcona opisowi artykulacji samogłosek w języku polskim i angielskim, co budzi nadzieję na uwzględnianie w analizie materiału sposobów realizacji wokoidów przez uczniów. Nie sposób jednak zarzucić Autorowi brak realizacji celu głównego. Zarówno konstrukcja pracy, jak też treść rozdziału 4. pt.: *Realizacje fonem – grafem w zakresie systemu wokalicznego*

zarówno w odniesieniu do języka polskiego i angielskiego zostały poprawnie zrealizowane. Również wyznaczone cele szczegółowe wpisują opiniowaną dysertację w obszar badań językoznawczych. W analizie materiału wykorzystane zostały (niemal z pasją) metody statystyczne, których prezentację uzupełnił opis błędów rejestrowanych w zebranych materiale dla każdego fonemu samogłoskowego.

Praca, ze spisem treści, bibliografią indeksem terminów, wykazem skrótów, spisem tabel, ilustracji i wykresów oraz streszczeniem w języku angielskim liczy 361 stron. Przejrzyście zbudowaną strukturę pracy tworzy siedem rozdziałów. W kompozycji wyróżnia się część teoretyczna (202 strony) ujęta w czterech rozdziałach i część badawczo-aplikatywna, którą stanowią trzy rozdziały: rozdział nr 5. objaśniający metodologię badań (21 stron), rozdział nr 6. zawierający analizy jakościowe i ilościowe błędów (71 stron) i rozdział nr 7. (27 stron), w którym Autor proponuje zestawy ćwiczeń i metody pracy nad usprawnianiem poprawnego zapisywania fonemów samogłoskowych języka angielskiego. Najobszerniejszym rozdziałem w części teoretycznej jest rozdział nr 3., poświęcony omówieniu wokalizmu języka polskiego i angielskiego, w tym opisowi fonetycznemu (cech artykulacyjnych) samogłosek polskich i angielskich. Na uwagę zasługuje rozdział nr 4. pt.: *Relacje fonem-grafem w zakresie systemu wokalicznego*, którego przygotowanie wymagało starannej analizy literatury językoznawczej.

Należy podkreślić dobrze przemyślaną strukturę pracy i odpowiedni dobór treści w części teoretycznej, precyzję i klarowność referowania. Rozdział 1., zatytułowany *Wstęp*, jest prezentacją problematyki z najszerszego kręgu zagadnień i obejmuje: definiowanie mowy jako aktu komunikacji, charakterystykę różnic między tekstami mówionymi i pisanymi, charakterystykę systemu ortograficznego wraz z zasadami ortografii w języku polskim i angielskim. Tę część rozprawy uzupełnia opis procesu czytania i pisania oraz prezentacja psycholingwistycznych modeli wyjaśniających strategię nabywania tych umiejętności językowych. Celnym zakończeniem rozdziału jest omówienie wyników badań nad rolą fonostatystyki, przetwarzania fonologicznego wyrazów i procesami pamięci, przetwarzania na poziomie subleksykalnym oraz podkreślenie związków między trudnościami w nauczaniu czytania i pisania a cechami systemów językowych. Autor sięga po literaturę podstawową, klasyczną, ale wykorzystuje również doniesienia z nowszych, uznanych opracowań. Wydaje się, że przemyślany w kompozycji i interpretacji zagadnień wywód można uzupełnić artykułami z prac zbiorowych: Grabowska A., Rymarczyk K. (red.), 2004, *Dysleksja. Od badań mózgu do praktyki*, Warszawa: Instytut Biologii Doświadczalnej

im. M. Nęckiego PAN oraz G. Godlewski (red.), 2003, *Antropologia słowa*. Warszawa: Wyd. UW. Autor ocenianej rozprawy nie zajmuje się trudnościami uczniów z dysleksją, ale w pierwszej z wymienionych publikacji znajdują się artykuły o neurologicznych uwarunkowaniach przetwarzania fonologicznego i wzrokowego, a w drugiej rozdziały zawierające rozważania wielu autorów o różnicach między mową a pismem.

Podkreślić należy nakład pracy pana Jakuba Soleckiego włożony w przygotowanie trzeciego i czwartego rozdziału, które zostały poświęcone, zgodnie z przyjętą strategią porządkowania wiedzy, wyjaśnieniom terminologicznym (fonetyka, fonologia, fonem, fonem a głoska, dyftong, tryftong), wymowie, zapisowi fonemów, charakterystyce systemu fonologicznego i fonetycznego języka polskiego i angielskiego oraz opisowi relacji między fonemem a grafemem w obrębie systemu wokalicznego obu języków. Zręczność prezentowania podejmowanych zagadnień, hierarchia w porządkowaniu treści, moim zdaniem, zasługuje na uznanie, dowodzi umiejętności doboru literatury, znajomości problematyki i sprawności Autora w prezentowaniu wiedzy.

Pewne zastrzeżenia budzi część metodologiczna. Czytelnik nie znajduje dokładnej charakterystyki grupy badawczej z wyjątkiem danych określających liczbę uczestników i wyjaśnienia, że o wyborze decydował poziom edukacji (wszyscy badani to uczniowie III klas gimnazjalnych) oraz założenie, że zgodnie z obowiązującymi przepisami zawartymi w podstawie programowej stopień opanowania języka angielskiego przez ucznia umożliwia mu konstruowanie prac pisemnych w języku obcym (dokładniej Autor pisze na s. 212). Trudno znaleźć uzasadnienie, dlaczego Autor nie charakteryzuje dokładniej grupy badawczej, a odsyła do następujących analitycznych podrozdziałów: *Liczba osób biorących udział w poszczególnych próbach została opisana w podrozdziale 6.1 (Ogólna charakterystyka ilościowa błędów w zapisie fonemów samogłoskowych) oraz 6.1.2 (Analiza struktury ilościowej rozkładu błędów)* (s. 211). We wskazanym podrozdziale w tabeli nr 53 (s. 233) pojawia się liczebność próby w języku polskim – 161 wypracowań, w języku angielskim 131 (s. 233). W kolejnej części badawczej pracy (wskazany podrozdział 6.1.2, tabela nr 56, s. 238) znajdujemy analizę błędów z podziałem na uczniów i uczennice. Ogromną ciekawość budzi poziom sprawności językowych, opanowania języka angielskiego przez badanych uczniów. Trudno przyjąć, że grupa licząca ponad 100 osób jest pod tym względem jednorodna. Tym bardziej, że w podrozdziale 6.2.1. Autor odwołuje się do różnic między badanymi w zakresie opanowania ortografii (s. 247), tworzy grupy (Q1, Q3) o różnym stopniu opanowania tej umiejętności na podstawie charakterystycznych typów błędów popełnianych tylko

w wypracowaniach. Niewątpliwie analiza błędów upoważnia, a nawet obliuguje Autora do wyróżniania grup według przyjętych kryteriów (błędy pamięciowe, fonetyczne, wzrokowe itd.), ale niedosyt budzi brak danych, które wskazywałyby na rodzaje błędów w grupach uczniów, których stopień opanowania języka polskiego i angielskiego jest zbliżony. Trudno zgodzić się z założeniem, że w grupie badanych uczniów nie było takich, którzy mieli problemy ze słuchem fonemowym, ponieważ sformułowane przekonanie, że: *Nie należy zakładać, by u młodzieży, która kończy gimnazjum, występowały tak poważne problemy ze słuchem fonemowym (żaden z uczniów nie korzystał z pomocy logopedy)* (s. 244) wymaga doprecyzowania i poszerzenia o najnowsze wyniki badań nad tzw. przetwarzaniem słuchowym. Uwzględnianie w klasyfikacji błędów kryterium morfologicznego (dodatkowe) zwiększa wątpliwość co do jednorodności grupy, ponieważ wyniki badań G. Krasowicz-Kupis (1999) nad sprawnością metafonologiczną uczniów dowodzą, że rozwój tej umiejętności trwa u niektórych z nich dość długo. Niemniej przyjęty sposób prezentowania materiału badawczego pozwolił Autorowi na realizację celów, które koncentrowały uwagę wokół analiz ilościowych błędów oraz charakterystyki odmiennych sposobów zapisywania samogłosek w tekstach polskich i angielskich. Jestem przekonana, że opis grupy badawczej umożliwiłby precyzyjniejsze odniesienie uzyskanych wyników badań do określonych zakresów trudności badanych uczniów.

Autor poświęcił sporo pracy i wysiłku, by opracować narzędzia badawcze, zweryfikować ich przydatność. Wskazuje na to analiza wyników badań porównawczych, przeprowadzenie badań pilotażowych, uzasadnianie wyboru słów w dyktandzie. Te starania dowodzą precyzji w realizacji celu głównego: opracowania takich zestawów wyrazów, które pozwolą na rejestrację sposobu zapisywania formy fonemowej wyrazów.

Przeprowadzone badania i przedstawione w dysertacji wyniki obejmują dość skąpo opisywany w literaturze problem identyfikacji fonetyczno-fonologiczno-ortograficznej samogłosek w języku polskim (ojczystym), a także w języku angielskim (obcym). Wydawać by się mogło, że podjęty temat jest ryzykowny, bo samogłoski – arystokratki wśród dźwięków mowy (B. Toczyńska, 2016), nie stanowią większych trudności w rozwoju fonetycznym i fonologicznym dzieci z wyjątkiem tych, które mają problemy w odbiorze dźwięków mowy (głównie dzieci niesłyszące, niedosłyszące, dzieci z alalią itd.). Ale logopedzi spotykają takie osoby, które mają (pomimo upływu czasu, czyli osiągnięcia niemal pełnego rozwoju systemu fonetycznego) kłopoty z opanowaniem najczęściej samogłosek średnich, głównie [e], która jest zastępowana głoską [a]. Z reguły w dokładnej diagnozie

uczniów znajdują inne, często niedostrzegane przez otoczenie, również przez pedagogów, deficyty w zakresie różnych sprawności językowych, które dowodzą jego ograniczeń w rozpoznawaniu jednostek języka i rozumieniu reguł m.in. morfologicznych. Późne opanowanie fonemu samogłoskowego często nie redukuje jego problemów. Natomiast takie trudności językowe wydają się na tyle „dyskretne” lub mało ważne, że nie wpisują się w rejestry cech charakterystycznych dla szerokiego spektrum specyficznych trudności w nauce, dysleksji, SLI. Z tego powodu podjęte przez mgr. Jakuba Soleckiego badania, które zwracają uwagę na trudności w identyfikowaniu fonemów samogłoskowych uczniów kończących edukację na poziomie gimnazjum, wydają się ważne i otwierają nowe pola badawcze. Pokazują, że samogłoski, te „najłatwiejsze” dźwięki i fonemy wymagają uwagi fonetyków, fonologów, logopedów, dydaktyków, glottodydaktyków, pedagogów, ortofoników i reedukatorów, także specjalistów zajmujących się rozwojem i zaburzeniami słuchu fonemowego oraz zaburzeniami przetwarzania słuchowego, szeroko rozumianą lingwodydaktyką.

Na podkreślenie zasługuje sprawność językowa Autora w redagowaniu tekstu o charakterze naukowym. Nieliczne uchybienia nie wpływają na przyjemność podążania za tokiem wywodu. Zwracam uwagę na błędy w bibliografii w zapisie nazwisk (T. Gałkowski nie *Gołakowski* s. 333, Gruba nie *Bruba* s. 329) i tytułu („Błędy Językowo-Stylistyczne...” s. 342).

Należy podkreślić umiejętność realizacji przez Autora zagadnień wyznaczonych konstrukcją pracy, konsekwencję w realizacji podziału treści w licznych podrozdziałach oraz przedstawianie zagadnień w sposób klarowny i uporządkowany. Dowodzi to namysłu badawczego, precyzyjnego doboru treści i bardzo komunikatywnego ich przedstawiania. W mojej ocenie rozprawa doktorska mgr. Jakuba Soleckiego pt.: *Błędy w zapisie fonemów samogłoskowych polskich i angielskich popełniane przez uczniów klas trzecich wybranych gimnazjów Trójmiasta* spełnia wymogi stawiane pracom naukowym na poziomie doktorskim.

Z przekonaniem składam wniosek o dopuszczenie magistra Jakuba Soleckiego do następnych etapów procedowania.

dr hab. Alina Plechajka, prof. ucz.

Siedlce, dn. 9. 09. 2021 r.